ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА *PROBL. SLAVONIC STUD.*
2010. Вип. 59. С. 267–274. *2010. Vol. 59. P. 267–274.*

ВОЙЦЕВА О.А. ПОЛЬСЬКА МОВА: НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК. Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2007. 384 с.

У сучасній Україні спостерігається активний інтерес до сусідньої західної країни – Польщі. Зростає й зацікавлення українців вивченням польської мови. Предмет "польська мова" все частіше вводять як одну з іноземних мов у середніх школах, відкривають курси з вивчення цієї мови, польську мову викладають у багатьох вищих навчальних закладах України. У таких умовах назріла потреба в якісному навчально-методичному забезпеченні навчального процесу. На сьогодні ще бракує на українському видавничому ринку підручників та посібників з польської мови, особливо таких, у яких особливу увагу було б звернено на польсько-українські інтерференційні явища.

Однією з таких пропозицій є посібник "Польська мова" відомої української полоністки О.Войцевої. Як указано в анотації, посібник призначений для вивчення польської мови у вищій школі, а також у гімназіях та ліцеях; він може допомогти оволодіти польською мовою не тільки студентам та учням шкіл, а й слухачам курсів, а також усім, хто цікавиться цією слов'янською мовою. Згаданий посібник – одна з небагатьох праць, де викладено польський навчальний матеріал у зіставленні з українським, що варте особливого схвалення.

Посібник розпочинається передмовою, а його базовий матеріал поділено на п'ять розділів: "Графіка. Орфоепія", "Фонетика", "Орфографія", "Морфологія", "Тексти для читання". Книжка зацікавлює читача вже з перших сторінок, оскільки в передмові визначено місце польської мови серед інших, зокрема західнослов'янських, мов, перелічено найвизначніші пам'ятки польською мовою починаючи від XI ст., згадано митців слова, які зробили великий внесок у розвиток польської мови. Включення в підручник саме такої структурної частини, безумовно, свідчить на його користь.

У розділі "Графіка. Орфоепія" читач ознайомлюється з графічною системою польської мови. Тут представлено алфавіт, детально проаналізовано букви на позначення голосних та приголосних звуків, наголошено на специфіці позначення на письмі польських звуків [x], [ž], [u], на прочитанні всіх диграфів. Теоретичний матеріал супроводжують різні вправи на закріплення прочитання літер та правильної артикуляції звуків. Окрім цього, до вправ подано короткі, виділені жирним шрифтом – очевидно, для концентрації уваги користувача – словнички на основі лексики з текстів вправ, що, безперечно, сприяє засвоєнню слів уже на початкових етапах праці з підручником.

У другому розділі, присвяченому фонетичному рівневі польської мови, зрозуміло і доступно подано інформацію про наголос у польській мові, а також зроблено детальний фонетичний аналіз усіх голосних і приголосних звуків польської мови, порівняно з їхніми українськими відповідниками. Багато місця в цьому розділі відведено морфонології –зокрема чергуванням голосних і приголосних звуків, які авторка посібника пояснює на основі процесів, що відбувалися в ході історичного розвитку польської мови. Такий підхід є науковим, виваженим і логічним, однак не для всього широкого кола потенційних користувачів цей матеріал буде, як нам здається, цілком зрозумілим. Так, проблему чергувань шляхом аналізу занепаду зредукованих голосних *ь, ъ* чи змін у групах **tort, *tolt, *tert, *telt* здатні глибоко усвідомити, очевидно, тільки студенти-філологи. Для полоністів акцентування історичного аспекту проблеми чергувань є, звісно, дуже корисним.

Третій розділ – “Орфографія” – знайомить читача з принципами польського правопису, значну увагу тут зосереджено на складних випадках традиційно-історичного та морфологічного способів запису. Надзвичайно позитивним є приділення уваги особливостям написання великої літери в польській мові порівняно з українською. На нашу думку, розділ “Орфографія” можна було б об'єднати з розділом “Графіка. Орфоепія”, оскільки вони мають багато спільного теоретичного й практичного матеріалу. Наприклад, аналізуючи на с.93–94 особливості написання буквосполучень *ge, gie* та *kie,* авторка згадує і про специфіку їхньої вимови (зазначмо, що в цьому конкретному випадку варто було наголосити, що вимова *ge* як *[g'e]* – типу *[g'eneral]* – є на сьогодні застарілою). Виділення окремого орфографічного розділу не є, однак, вадою підручника – обрана в ньому структура цілком прийнятна.

У розділі “Морфологія” – чи не найважливішому і водночас найскладнішому при вивченні польської мови як іноземної – представлено особливості словозміни всіх самостійних частин мови й описано специфіку функціонування службових. Загалом матеріал викладено логічно, послідовно, повно. Аналіз кожної частини мови розпочинається з огляду притаманних їм морфологічних категорій, що може суттєво покращувати й полегшувати процес засвоєння граматичної структури польської мови, оскільки теорії граматичних категорій польської мови доволі близькі до теорій відповідних категорій рідної для користувачів української мови. Схвально, що основну увагу в цьому розділі звернено на особливості словозміни, яка є необхідним і дуже важливим елементом посібника, призначеного для вивчення флексійної іноземної мови. Підібрано цікаві тексти вправ, які, крім граматичного компонента, містять багато пізнавальної краєзнавчої, етнолінгвістичної інформації, а отже, формують не лише граматичну, а й культурну компетенцію. Разом з тим, трапляються вправи, не підкріплені теоретичним матеріалом (наприклад, на с.176–177 вправа 157 уміщує завдання на дуже складні для відмінювання дієслова *mleć, pleć, drzeć, trzeć*, про які не йшлося в теоретичній частині). Спостерігаємо й зворотню ситуацію, коли після теоретичної інформації, до якої дуже корисно було б додати вправи, їх не запропоновано. Так, після дуже детального опису особливостей словозміни польських займенників (с.217–223) бракує вправ, спрямованих на подолання типових інтерференцій у сфері використання українцями польських займенникових форм – наприклад, на вживання займенників *oni* та *one*, пошанних займенників *pan, pani, panowie, panie, państwo*, повних та коротких форм особових (типу *mnie – mi*) та присвійних (типу *mojego – mego*) займенників. Однак ці факти не можна вважати вагомим недоліком рецензованої праці. Якщо за підручником студенти чи учні навчаються під керівництвом педагога, викладену в ньому теорію викладач може доповнити безпосередньо на занятті, а до поданої “надлишкової” теорії може додати саме такі нові вправи, які вважатиме потрібними й ефективними власне для своєї студентської чи учнівської аудиторії. Таким чином, підручник залишає можливість викладачам творчо підходити до планування та проведення занять.

У розділі, присвяченому морфології, стисло, але детально викладено теоретичний матеріал. Як великий позитив варто відзначити те, що авторка постійно тримає в полі зору особливості польської граматичної системи порівняно з українською. Графічно такі елементи в тексті бувають виокремлені в рубриці “Зверніть увагу”, що є надзвичайно корисним і полегшує працю з підручником.

Деякі теоретичні проблеми буває складно представити (в загальнодоступній формі) в підручнику з вивчення мови як іноземної. Це, наприклад, стосується категорії роду,

яка в українській мові реалізується інакше, ніж у польській. Граматична категорія роду в теоретичних працях з польського мовознавства описана по-різному, існує декілька пропозицій поділу іменників на роди – і за семантичним, і за синтаксичним, і за парадигматичним критерієм. Залежно від прийнятих класифікаційних критеріїв, мовознавці виділяють три, п'ять, сім і більше родів. У сучасних польських академічних граматиках домінує класифікація на основі синтаксичного критерію, яку запропонував ще 1956 р. Вітольд Маньчак. Ця класифікація уможливила здійснення родової характеристики для лексеми загалом – і у формі однини, і у формі множини. Згідно з нею, виділяють два "традиційні" роди іменників – жіночий та середній, а "традиційний" чоловічий поділяють на три – чоловічоособовий (*rodzaj męskoosobowy*), чоловічо-тваринний (*rodzaj męskozwierzęcy* або *rodzaj męskożywotny*) та чоловічо-речовий (*rodzaj męskorzeczowy* або *męskonieżywotny*). В інших (наприклад, шкільних) класифікаціях поділ іменників на роди здійснюється окремо для лексем в однині і окремо – в множині. При такому підході для форм в однині виділяють або тільки три традиційні роди (наприклад, такою є шкільна традиція), або п'ять перелічених вище, а для форм множини – чоловічоособовий та нечоловічоособовий роди або чоловічоособову та нечоловічоособову форми. Чоловічоособовий рід (чоловічоособову форму) мають тільки особові іменники традиційного чоловічого роду типу *mężczyźni, studenci, Polacy, pracownicy* (і залежні від них слова – наприклад, ***Przyszli dwaj nasi*** *studenci*). Нечоловічоособовий рід (нечоловічоособову форму) мають ті іменникові лексеми традиційного чоловічого роду (і залежні від них слова), які не є назвами осіб чоловічої статі (у формі однини це іменники чоловічо-тваринного і чоловічо-речового родів), а також іменники жіночого (включно з іменниками на позначення осіб) та середнього (включно з іменниками на позначення дітей – наприклад, *niemowlę*) родів. Отже, нечоловічоособові – це неособові ("тваринні" та "речові") іменники чоловічого роду (*koty, stoły*), іменники жіночого роду всіх семантичних категорій (*dziewczyny, krowy, książki)* та іменники середнього роду всіх семантичних категорій (*dzieci, zwierzęta, biurka*).

Вважаємо, що в підручнику з польської мови для іноземців варто представити один класифікаційний підхід – не надто складний, але такий, який би акцентував особливості реалізації цієї категорії в польській мові порівняно з рідною. Авторка рецензованого підручника намагається підкреслити особливості польської категорії роду на тлі української, однак часом уведена термінологія може, на нашу думку, заплутувати користувача підручником. Нелогічним здається запропонований на с.103 (і вживаний далі) перекладний варіант польського терміна *niemęskoosobowy – чоловічонеособовий.* Точнішим був би термін *нечоловічоособовий*, тим більше, що в цьому місці підручника (с.103) серед "чоловічонеособових" авторка перелічує тільки особові іменники жіночого й середнього родів (виникає запитання, чому ж у терміні присутній сегмент "чоловічо-..."?). Незрозумілим може бути й формулювання завдання вправи на с.109: "Знайдіть особові, неособові, чоловічоособові іменники", оскільки чоловічоособові іменники водночас є особовими, тому розділити ці поняття складно. Видається, доцільніше було б виділену авторкою на с.102 "специфічну чоловічоособову категорію" описувати не в ізоляції від категорії роду, про яку йдеться на с.105, а поєднавши ці дві проблеми.

Надто складними і дещо штучними здаються введені терміни на позначення дієприслівників: "дієприслівники одночасності" та "дієприслівники упередження" (с.190–191). Зрозумілішими і звичнішими, напевно, були б терміни: "дієприслівники теперішнього часу" та "дієприслівники минулого часу".

У посібнику трапляються неточності у викладі теорії паралельних закінчень польської іменникової словозміни. Це можуть бути просто механічні помилки, які, на жаль, спотворюють систему словозміни (на с.146 як форми називного відмінка множини подано: *lekcji, kopalni / kopalń, linii / linij* – це насправді форми родового відмінка; на с.131 як одне з паралельних закінчень родового відмінка множини іменників чоловічого роду подано закінчення *-owie,* а мало б бути *-ów*). Неточності іншого характеру подекуди зумовлені намаганням надміру деталізувати правила вибору закінчень (наприклад, на с.130 при описі правил вибору закінчень називного відмінка множини іменників чоловічого роду подано як єдиний виняток форму *palce*, а тимчасом усі іменники чоловічого роду на *-ec*, що не є назвами осіб, мають у називному множини закінчення *-e,* наприклад *dworce, rumieńce, różańce, samce* та ін.).

Авторка посібника багато уваги приділяє роботі з різними текстами класичної польської літератури, що, звичайно, даватиме позитивний ефект у навчальному процесі. Тому особливо цікавим і корисним є п'ятий розділ рецензованого підручника, в якому містяться тексти для читання. Авторка вибрала добрий репрезентативний матеріал з польської літератури. Тут представлено твори класиків польської літератури М.Рея, Я.Кохановського, А.Міцкевича, Ю.Словацького, Е.Ожешко, С.Реймонта, З.Герберта, Ч.Мілоша та ін. Вони будуть корисними для розвитку техніки читання, формування навичок розуміння прочитаного, їх можна використовувати з метою навчання літературного перекладу з польської мови українською. Разом з тим, викликає застереження доцільність використання на початкових заняттях (відповідно, на початкових сторінках підручника), у процесі ознайомлення читача з графікою, орфоепією, фонетикою, орфографією польської мови, поетичних текстів – віршів, поем, пісень – класичної польської літератури у завданнях для перекладу. По-перше, на цих початкових етапах вивчення мови одночасно з'являється велика кількість невідомої складної лексики. По-друге, значною перешкодою у правильному перекладі може бути сама віршована форма твору. З метою формування орфоепічних та орфографічних навичок на початку вивчення мови варто використовувати простіші тексти. Для перекладу ж доцільніше було б, напевно, застосовувати адаптовані прозові тексти з сучасної літератури та преси, а також діалоги на актуальні теми.

Заслуговує схвалення те, що на сторінках підручника часто з'являються формули мовленнєвого етикету: привітання, поздоровлення, побажання, вибачення, співчуття тощо, правильне вживання яких у відповідних ситуаціях свідчить про комунікативну компетенцію, особисту культуру і вихованість людини. Особливо хочеться відзначити намагання авторки віднайти мовнопрагматичні відповідники польських актів мовленнєвого етикету в рідній для користувачів українській мові. Це завдання є дуже складним, оскільки точні відповідники не завжди існують, але авторці вдалося його успішно виконати. Зауважимо тільки, що на с.51, 55, 76 потрібно було передавати польські пошанні займенники другої особи *pan, pani, panowie, panie, państwo* українською мовою лише пошанним займенником *Ви*, а не українськими лексемами *пан, пані* (с.76: *Zapraszam pana (pania, państwa) na imieniny – Запрошую пана (пані, панів) на іменини*). В українській мові прагматичним відповідником у такій ситуації є займенник другої особи *Ви*: *Запрошую Вас на іменини*.

Завдяки продуманому добору текстів, читач може ознайомитися в посібнику з особливостями польського гумору (авторка пропонує для читання багато анекдотів). Гумор – це важливий елемент пізнання польської культури, польського національного характеру, тому такого типу тексти, безумовно, є корисними і дуже цікавими.

Друковані матеріали в підручнику вдало поєднуються з численними фотографіями та малюнками, на яких, наприклад, представлені польські національні реалії (символіка, одяг, страви, краєвиди). Графічні елементи тематично підібрані до змісту текстів, біля яких уміщені. Це сприяє візуалізації та доброму засвоєнню країнознавчого матеріалу.

Підсумовуючи вищесказане, можемо стверджувати, що перелік українських видань польської лінгводидактичної літератури збагатився ще однією позицією, дуже потрібною полоністам та іншим потенційним користувачам, зацікавленим Польщею, польською культурою, літературою та мовою. Незважаючи на деякі неточності, посібник "Польська мова" О.Войцевої відзначається високим науково-методичним рівнем викладу теоретичного та практичного матеріалу. Заслуговує на схвалення його комплексний характер, присутність усіх основних розділів науки про мову та багатої лінгвокультурної інформації. Виразно філологічний, науковий ухил, що відрізняє цю працю від інших підручників та посібників з польської мови, виданих в Україні, схиляє до думки, що найуспішніше застосування він, напевно, матиме, на філологічних факультетах українських вищих навчальних закладів. Однак і нефілологи використовуватимуть його з приємністю й користю – можливо, дещо спрощуючи під керівництвом викладача певні теоретичні проблеми, однак повною мірою насолоджуючись гарними зразками текстів польської культури.

Алла КРАВЧУК, Євгенія ЧИРВА

POSTSCRIPTUM POLONISTYCZNE
Katowice, 2009, №. 1(3): Polonistyka i język polski na Ukrainie / Red. A. Krawczuk, J.Tambor, (współpraca) M.Rusin. 328 s.

Протягом останніх років кафедра польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка активно співпрацює зі Школою польської мови і культури Сілезького університету (м. Катовіце, Республіка Польща). Працівники Школи та науковці мовознавчих, літературознавчих, культурознавчих та інших кафедр Сілезького університету, що співпрацюють зі Школою польської мови та культури, неодноразово брали участь у роботі наукового та методичного семінарів кафедри польської філології, читали лекції для студентів-полоністів Львівського університету. Протягом 2008–2009 рр. на кафедрі польської філології за участі працівників школи відбувалося навчання з циклу післядипломної освіти зі спеціальності "Польська мова як іноземна та польська культура", після закінчення якого понад півсотні слухачів з усієї України отримали дипломи про вищу освіту Сілезького університету і здобули право навчати польської мови як іноземної в Україні та за її межами. Школа польської мови та культури Сілезького університету, директором якої є професор Йоланта Тамбор, щорічно запрошує студентів польської філології на навчання до Літньої школи польської мови, літератури й культури, а викладачів кафедри польської філології Львівського університету – читати лекції для студентів спеціалізації "польська мова як іноземна". Спільно зі Школою польської мови та культури Сілезького університету у травні 2009 р. у Львівському університеті проведено конференцію з